

SYLWIA WYSZOGRODZKA

AKADEMIA IGNATIANUM W KRAKOWIE
WYDZIAŁ FILOZOFICZNY
INSTYTUT KULTUROZNAWSTWA
E-MAIL: S.WYSZOGRODZKA@INTERIA.PL

Humanista działaczem kontrreformacyjnym. Wpływ podróży zagranicznych na zmianę postawy Jakuba Górskiego (1525–1585)

STRESZCZENIE

Przewrót umysłowy wywołany wpływem odrodzenia i towarzyszącego mu humanizmu przyniósł doniosłą zmianę w sposobie postrzegania świata oraz życia, powodując przewartościowanie dotychczasowych ideałów kulturalnych, a także wzrastający dynamizm intelektualny. Naukę zaczęto traktować jako dyscyplinę służącą celom utilitarnym i poznawczym, pragnąc za jej przyczyną ukształtować człowieka odznaczającego się indywidualizmem, szerokimi horyzontami intelektualnymi oraz wysokimi kwalifikacjami moralnymi.

Okres staropolski charakteryzował się wzrostem zainteresowań kwestiami edukacyjnymi. Funkcjonująca wtedy droga wychowawcza koncentrowała się wokół określonych wartości, służących przede wszystkim dobru ojczyzny, obejmując edukację szkolną oraz wychowanie publiczne. Instytucją zapewniającą w tym okresie gruntowne wykształcenie był uniwersytet. Podstawą nauczania akademickiego stały się przedmioty dające scholarom doskonały ogląd świata oraz rzetelną wiedzę wykorzystywaną w późniejszej karierze. Jednocześnie, zgodnie z panującymi hasłami humanistycznymi, powracano do źródeł, kładąc nacisk na naukę języków klasycznych. Pamiętano również o przekazaniu wzorców zachowania właściwych człowiekowi pobożnemu, kierującemu się zasadami etyki i honoru. Uzupełnieniem wykształcenia uzyskanego na rodzimym gruncie były formy pozaszkolne, do których zaliczały się podróże edukacyjne do zagranicznych wszechnic. W okresie staropolskim, ze względu na powszechne zainteresowanie społeczeństwa sprawami pedagogicznymi, wojaże naukowe stały się cechą charakterystyczną epoki.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie życia i działalności naukowo-dydaktycznej Jakuba Górskiego, znakomitego humanisty, uczonego, reformatora oraz ośmiokrotnego rektora Akademii Krakowskiej, a także określenie roli peregrynacji edukacyjnych jako istotnego elementu staropolskiego kanonu kształcenia.

SŁOWA KLUCZOWE

edukacja staropolska, podróże zagraniczne, Jakub Górski, Uniwersytet Krakowski, reforma

Próby zdefiniowania pojęcia kultury podejmowali na przestrzenie wieków liczni uczeni. Generalnie ujmując, kultura to duchowy, a także materialny dorobek istoty ludzkiej, cechujący się wyuczonymi wzorcami postępowania¹. Na wstępie można zapytać o to, jaką rolę odgrywa w niej nauka oraz w jaki sposób jej rozwój wpłynął na postęp cywilizacji. Należy zaznaczyć, że zarówno kultura, jak i nauka są wynikiem działań człowieka i stanowią rodzaj międzyludzkiej komunikacji, która dąży do poznania prawdy o świecie. Celem niniejszego artykułu będzie skonfrontowanie ich z pojęciem podróży, które w okresie renesansu doskonale współgrało z propagowanym ideałem człowieka nowożytnego, charakteryzującego się ruchliwością i aktywnością. Podróże stanowiły też znakomite uzupełnienie zdobytej już wiedzy².

Przezwrot umysłowy wywołany wpływem odrodzenia i towarzyszącego mu humanizmu przyniósł doniosłą zmianę w sposobie postrzegania świata oraz życia, powodując przewartościowanie dotychczasowych ideałów kulturalnych, a także wzrastający dynamizm intelektualny³. Był to okres burzliwych wstrząsów ideologicznych, torowania drogi przez nowoczesne kierunki rozwoju umysłowego, jak również ścierania się starego, średniowiecznego porządku z odrodzeniowo-reformacyjnym systemem. Naukę zaczęto traktować jako dyscyplinę służącą celom utylitarnym i poznawczym, pragnąc za jej przyczyną ukształtować człowieka odznaczającego się indywidualizmem, szerokimi horyzontami intelektualnymi oraz wysokimi kwalifikacjami moralnymi⁴. Zmiany te dotarły również do Rzeczypospolitej, wpływając na zainteresowanie dyskursem pedagogicznym oraz działaniami edukacyjnymi⁵.

Droga wychowawcza koncentrowała się wokół określonych wartości, służących przede wszystkim dobru ojczyzny, a jej naczelnym zadaniem było przygotowanie do pełnienia wysokich stanowisk państwowych oraz godności kościelnych⁶. Obejmowała ona edukację szkolną oraz wychowanie publiczne, a jedyną instytucją, która mogła w tym okresie zapewnić gruntowne wykształcenie, był uniwersytet. Podstawą nauczania akademickiego stały się przedmioty dające scholarom doskonały ogląd świata oraz rzetelną wiedzę wykorzystywaną w późniejszej karierze. Jednocześnie, zgodnie z panującymi hasłami humanistycznymi,

¹ E. Sapir, *Kultura, język, osobowość*, Warszawa 1978, s. 171.

² H. Dziechcińska, *O staropolskich dziennikach podróży*, Warszawa 1991, s. 15.

³ H. Barycz, *W blaskach epoki Odrodzenia*, Warszawa 1968, s. 10.

⁴ J. Burckhardt, *Kultura Odrodzenia we Włoszech. Próba ujęcia*, Warszawa 1961, s. 162.

⁵ D. Żołądź, *Ideały edukacyjne doby staropolskiej*, Warszawa–Poznań 1990, s. 3.

⁶ *Ibidem*, s. 21.

powracano do źródeł, kładąc nacisk na naukę języków klasycznych. Pamiętano też o przekazaniu wzorców zachowania właściwych człowiekowi pobożnemu, kierującemu się zasadami etyki i honoru. Uzupełnieniem wykształcenia uzyskanego na rodzimym gruncie były formy pozaszkolne, do których zaliczały się podróże edukacyjne do zagranicznych wszechnic. W okresie staropolskim wojaże te stały się cechą charakterystyczną epoki⁷. Gwarantowały one wszechstronną edukację, do której oprócz uzyskanych stopni naukowych zaliczano zainteresowanie pięknem architektury miast i ich pomnikami natury. Nie bez znaczenia były także korzyści płynące z poznawania odmiennych systemów administracyjno-prawnych, rozwiązań kulturalno-politycznych, a także obyczajów⁸. Ponadto, wprowadziły one Polskę oraz Litwę w sferę kontaktów intelektualnych z postępowymi przedstawicielami nauki europejskiej.

Niniejszy artykuł, oprócz przybliżenia sylwetki Jakuba Górskiego, znakomitego humanisty, uczonego, reformatora oraz ośmiokrotnego rektora Akademii Krakowskiej, ma na celu określenie, w jaki sposób podróże zagraniczne oraz zdobyte dzięki nim umiejętności wpłynęły na zmianę postawy uczonego oraz jego późniejszą działalność.

Jakub Górski urodził się w 1525 roku we wsi Górki Borze na Ziemi Liwskiej na Mazowszu⁹. O latach jego wczesnej młodości nic nie wiemy, albowiem nie zachowały się do naszych czasów dokumenty dotyczące tego okresu. Możemy z dużym prawdopodobieństwem założyć, iż jako syn drobnego szlachcica, Jana Górskiego herbu Szeliga, pobierał początkowo nauki w szkole parafialnej, w której zdobył umiejętności czytania i pisania¹⁰.

24 kwietnia 1542 roku został immatrykulowany w poczet studentów Akademii Krakowskiej na Wydział Sztuk Wyzwolonych¹¹ jako uczeń profesora Zygmunta Obrębskiego, którego wykłady koncentrowały się wokół filozofii arystotelesowskiej¹². Między 1550 a 1551 rokiem Górski uzyskał stopień magistra sztuk wyzwolonych¹³. Kwestią niewyjaśnioną pozostaje czas trwania jego studiów, liczący aż osiem lat, jak również działalność naukowa podjęta w tym okresie.

⁷ D. Żołądz-Strzelczyk, *Radzę pomknąć go dalej w świat, do Włoch aby i pierwsze studia przepolerował. Wyjazdy młodych do Italii w staropolskiej teorii i praktyce edukacyjnej*, [w:] *Iter italicum*, red. M. Wrześniak, Warszawa 2011, s. 277.

⁸ H. Barycz, *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, s. 77.

⁹ K. Morawski, *Czasy zygmuntofskie na tle prądów Odrodzenia*, Warszawa 1922, s. 111.

¹⁰ H. Barycz, *Górski Jakub*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. K. Lepszy, t. VIII, Wrocław-Warszawa-Kraków 1959-1960, s. 438.

¹¹ *Album Studiosorum Universitas Cracoviensis ab anno 1490 ad annum 1551*, ed. A. Chmiel, vol. 2, Cracoviae 1892, s. 309.

¹² K. Morawski, *Czasy zygmuntofskie...*, op. cit., s. 116.

¹³ H. Barycz, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w okresie Odrodzenia*, Kraków 1935, s. 363.

W *Actach Rectoraliach* z uwagi na brak danych dotyczących lat 1550–1551 odnajdujemy jedynie wzmiankę, że w lutym 1551 roku posiadał on już stopień mistrzowski¹⁴. Problemu nie wyjaśniają również informacje zawarte w *Liber promotionum philosophorum ordinis* Uniwersytetu Krakowskiego, albowiem adnotacja o uczonym pojawia się tam po raz pierwszy w 1563 roku¹⁵. Rozwiązanie tej kwestii komplikuje ponadto sugestia Jana Korytkowskiego, który podaje, błędnie zresztą, że w 1551 roku Górski posiadał już doktorat obojga praw¹⁶.

W latach 1551–1554 uczony przebywał poza Krakowem, ucząc prawdopodobnie w którejś z parafialnych szkół. Informację tę potwierdza komentarz zawarty w jego dziele pt. *De periodis*, w którym podał, że w czasie przewidzianym na studia musiał paruć się działalnością nauczycielską młodzieży¹⁷. W roku 1554, czyli po dwunastu latach od wstąpienia w mury Akademii Krakowskiej, rozpoczął tam prowadzenie wykładów na Wydziale Artystycznym¹⁸. W tym samym okresie dzięki koneksjom oraz poparciu swego krewnego Stanisława Górskiego, kanonika płockiego i krakowskiego, historyka oraz autora *Aktów Tomicjanów*, został rektorem prestiżowej szkoły katedralnej na wzgórzu wawelskim. Funkcję tę pełnił nieprzerwanie do 1555 roku pomimo panującej w Krakowie zarazy i jak podaje Leszek Hajdukiewicz, za swoją pracę otrzymał zapłatę w wysokości dwóch złotych¹⁹.

Na przełomie 1555 i 1556 roku Górski objął katedrę w Kolegium Mniejszym²⁰, gdzie prowadził wykład z zakresu retoryki pt. *O doskonałym mówcy*²¹. W 1560 roku działał już w Kolegium Większym, pełniąc równocześnie funkcję dziekana wydziału artystów²². Jego wykłady skupiały się przede wszystkim wokół filozofii Arystotelesa, jak również wspomnianej wcześniej retoryki Cyserona. Zajęcia prowadzone przez uczonego cieszyły się niezwykle dużym zainteresowaniem braci studenckiej, darzącej swego mistrza powszechnym poważaniem i życzliwością²³.

¹⁴ *Acta Rectoralia. Almae Universitatis Studii Cracoviensis*, ed. S. Estreicher, vol. 2: 1536–1580, Kraków 1909, s. 176.

¹⁵ *Statuta sec non Liber Promotionum philosophorum ordinis in Universitate Studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849*, ed. J. Muczkowski, Cracoviae 1849, s. 201.

¹⁶ J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, t. II, Gniezno 1883, s. 96.

¹⁷ K. Morawski, *Jakub Górski: jego życie i dzieła*, Kraków 1892, s. 250.

¹⁸ L. Hajdukiewicz, *Historia nauki polskiej. Dokumentacja bio-bibliograficzna. Indeks biograficzny*, red. B. Suchodolski, t. VI, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 195.

¹⁹ Idem, *Krakowska szkoła katedralna*, [w:] *Studia do dziejów Wawelu*, red. J. Szablowski, t. 1, Kraków 1955, s. 228.

²⁰ K. Morawski, *Czasy zygmuntofskie...*, op. cit., s. 117.

²¹ *Liber diligentiarum Facultatis Artisticae Universitatis Cracoviensis (1487–1563)*, [w:] *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*, red. W. Wisłocki, t. 4, Cracovie 1886, s. 313.

²² *Statuta sec non Liber Promotionum...*, op. cit., s. 201.

²³ K. Morawski, *Czasy zygmuntofskie...*, op. cit., s. 120.

Aktywna praca pedagogiczna, obserwacja wewnętrznej organizacji Uniwersytetu Krakowskiego oraz doświadczenia wyniesione z okresu własnych studiów, kiedy to drogą wzmożonej, samodzielnej pracy przyswoił sobie Górski klasyczne formy łaciny oraz znajomość kultury antycznej²⁴, stały się przyczyną podjęcia przez niego próby gruntownej reformy Akademii. Dążyła ona do podniesienia poziomu kształcenia młodzieży, oparcia programu nauczania na nowoczesnych założeniach renesansowo-humanistycznych, a także polepszenia standardu życia wykładowców, czemu dał wyraz w dziele pt. *Marcus Tullius Ciceronis Vita e scriptis et Verbis eiusdem descripta*, pisząc: „Nie ma nikogo, nawet lichego robotnika, który by jego zawód żywił, a w Akademii naszej magistrzy sztuk wyzwolonych zaledwie mogą się utrzymywać ze swych umiejętności”²⁵. Przedsięwzięcie to rozpoczął Górski od modyfikacji podręczników akademickich z zakresu teorii retoryki i dialektyki, których głównym zadaniem było dorównanie trendom panującym w ówczesnej europejskiej nauce²⁶. W 1558 roku ukazała się jego pierwsza praca poświęcona retoryce, pt. *De periodis atque numeris oratoriis libri duo*, dotycząca kwestii kształtowania periodów i rytmów oratorskich²⁷. W utworze tym podjął próbę ujęcia zagadnień retorycznych w ujednoczony system. Dzieło to, będące nawiązaniem do dokonań naukowych Johanna Sturma, niemieckiego reformatora szkolnictwa, najśłynniejszego pedagoga XVI wieku i założyciela szkoły nowego typu, czyli gimnazjum²⁸, zostało uproszczone i dostosowane do rodzimych potrzeb. W następnym roku Górski wydał pracę pt. *De generibus dicendi*, poświęconą stylistyce, czyli nauce o stylach²⁹. Zadaniem owej pracy było określenie charakterystyki i typologii rodzajów wypowiedzi oraz wyjaśnienie zagadnienia stylu i rodzaju wymowy. Podobnie jak poprzednio, polski uczyony oparł się na lekturze pisarzy starożytnych i współczesnych sobie teoretyków pedagogicznych³⁰.

W 1560 roku powstał ostatni z podręczników, noszący tytuł *De Figuris, tum grammaticis, tum rhetoricis, libri quinque, nunc recens aediti*, napisany przez uczonego w klasztorze Benedyktynów w Tyńcu, w którym przebywał z powodu panującej w Krakowie zarazy. Wymienione wyżej prace stanowiły zbiór przepisów retorycznych i składniowych, a także opracowanych zasad gramatycznych, które wzbogacone zostały osobistymi spostrzeżeniami autora. Nie były to dzieła samodzielne ani innowacyjne, gdyż stworzone zostały na zasadzie kompilacji prac już istniejących. Pozwalały one jednak młodym adeptom nauki zapoznać się

²⁴ H. Barycz, *Górski Jakub*, op. cit., s. 309.

²⁵ Idem, *Dzieje nauki polskiej w dobie Odrodzenia*, Warszawa 1957, s. 94.

²⁶ *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764*, red. K. Lepszy, Kraków 1964, s. 289.

²⁷ H. Barycz, *Historia Uniwersytetu...*, op. cit., s. 363.

²⁸ S. Kot, *Historia wychowania*, t. 1, Warszawa 2010, s. 221.

²⁹ K. Morawski, *Czasy zyguntowskie...*, op. cit., s. 123.

³⁰ H. Barycz, *Historia Uniwersytetu...*, op. cit., s. 364.

z klasycznymi formami języka łacińskiego oraz wzbudziły w nich zamiłowanie do kultury renesansowej, a także założeń humanizmu. Pracując nad nimi, Górski w dużym stopniu inspirował się najnowszymi osiągnięciami na polu edukacyjnym oraz twórczością najważniejszych europejskich pedagogów. Zaliczali się do nich Johannes Sturm, Jakub Strebæus, uczoney i pedagog pracujący w Paryżu, a także włoski profesor wymowy Antonio Maria Conti, zwany Maioragiusem³¹. Polski uczoney pisał w swym dziele *De generibus dicendi*:

Jakub Górski pozdrawia chętnego do nauki młodzieńca. W książce na temat okresów i miar retorycznych, którą wydałem w zeszłym roku, oświadczyłem, szlachetny młodzieńcze, że te wskazówki nie są mego autorstwa; ja jedynie nadałem im określony porządek i zebrałem je z wielu różnych miejsc i dzieł, komponując jedną księgę. Podobnie jest z książką, którą teraz wydajemy – pragnę oświadczyć, że wszystko, co tu czytasz, zostało zaczerpnięte z dzieł najwybitniejszych autorów, a mianowicie: Marka Tulliusza Cyncerona, Marka Fabiusza Kwintyliana, Jakuba Strebæusa, Johanna Sturma, Marka Antoniusza Maioragiusa, Celiusza Kuriona. Co zostało wzięte od któregoś z nich, a gdzie my rzuciliśmy nieco światła w tym wykładzie, łatwo poznasz w trakcie lektury. Starłem się bowiem objaśnić trudniejsze miejsca z autorów, których imiona przytoczyłem, aby mogli je zrozumieć także nowicjusze w tej dziedzinie. Przekonasz się, że to prawda, kiedy zestawisz miejsca z Cyncerona, którymi się tu posługujemy, z naszymi wyjaśnieniami³².

Ogłoszone przez Górskiego prace weszły wkrótce do oficjalnego programu nauczania Akademii i wzbogaciły kanon lektur wymaganych przy egzaminach bakałarskich, wypierając dotychczas funkcjonujące obce podręczniki³³. Były one manifestem ideałów humanistycznych głoszonych przez uczonego i podkreślały, że solidne wykształcenie związane jest z pięknym wystawianiem się oraz dogłębną znajomością zaleceń Cyncerona³⁴. Oprócz powszechnego uznania tezy głoszone przez Górskiego stały się równocześnie zarzewiem konfliktu o definicję periodu retorycznego z Benedyktem Herbestem, wybitnym znawcą wymowy na Uniwersytecie Krakowskim³⁵. Był to spór humanistyczny dotyczący zagadnień retoryki, w głównej mierze teorii i praktyki Cyncerońskiej³⁶.

³¹ Ibidem, s. 364.

³² J. Górski, *De generibus dicendi liber, adolescenti dicendi studioso opus et utile et necessarium*, Kraków 1559, s. 24–25.

³³ *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 567.

³⁴ W. Madyda, *Jakub Górski, filolog-humanista w Akademii Krakowskiej w XVI wieku*, „Meander. Miesięcznik poświęcony kulturze świata starożytnego” 1964, nr 19, s. 492.

³⁵ Period retoryczny to rozbudowane zdanie, w którym człony składowe tworzą wyraziście uporządkowany i zhierarchizowany układ o klarownej całości.

³⁶ A. Werpachowska, *Jakub Górski i Benedykt Herbst – dwie koncepcje w XVI-wiecznej teorii retorycznej*, „Pamiętnik Literacki” 1986, t. 77/2, s. 180.

Benedykt Herbest (1531–1598) pochodził z drobnomieszczańskiej rodziny szlacheckiej z Nowego Miasta koło Dobromila. Dzięki poparciu wielkich rodów szlacheckich (Herbertów i Tarłów) udało mu się rozpocząć studia wyższe w Krakowie. W 1548 roku został immatrykulowany na Wydział Artystów Uniwersytetu Krakowskiego, który ukończył ze stopniem magistra w 1559 roku³⁷. Jego działalność pedagogiczna charakteryzowała się szerokim spektrum inicjatyw, wśród których wymienić należy rektorat w szkole miejskiej we Lwowie, w kościele Mariackim w Krakowie oraz wykłady na rodzimej uczelni dotyczące mów i listów Cycerona. Te ostatnie trwały aż do letniego półrocza 1561 roku³⁸.

Jesienią 1561 roku Herbest opublikował *Objaśnienia listów Cycerona*, które wprowadziły do gramatyki różnice pomiędzy periodami gramatycznymi i retorycznymi. Stało się to przyczyną zaostrzenia konfliktu pomiędzy nim a Górskim, który zdecydowanie odrzucił definicje wprowadzone przez swego akademickiego kolegę. 31 października 1561 roku w murach Akademii odbyła się publiczna dysputa pomiędzy uczonymi, która nosiła tytuł *Czy gramatycy zważają tylko na pełność myśli i składnie w okresach, członach i przedziałkach, a retorzy (tylko) na ilość stóp i numery*³⁹. Zdecydowany tryumf Górskiego początkowo nie zraził jego przeciwnika do dalszego wygłaszania swoich racji podczas wkładów akademickich. Sytuacja zmieniła się diametralnie po włączeniu się do sporu Stanisława Orzechowskiego, który przyznał laur zwycięstwa swemu przyjacielowi Górskiemu. Wskutek porażki Herbest ostatecznie zdecydował się opuścić Kraków i udał się do Poznania, gdzie objął rektorstwo w Kolegium Lubrańskiego. Tam też wydał obszerny podręcznik dotyczący głoszonych przez siebie teorii, które potem popularyzowane były przez jego braci⁴⁰. Uzyskana z czasem godność kanonika poznańskiego stała się punktem zwrotnym w reprezentowanej przez niego postawie humanistycznej, kierując poglądy uczonego w stronę kontrreformacyjną, skupiającą się wokół walki z heretykami. W 1571 roku udał się do Rzymu, gdzie wstąpił do nowicjatu zakonu Jezuitów. Po powrocie do kraju w 1572 roku przeniósł się do kolegium do Pułtuska, a następnie pracował w Jarosławiu, na Podolu, Pokuciu i Lubelszczyźnie. Zmarł w Jarosławiu w 1598 roku⁴¹.

Jak zauważa Anna Werpachowska, polemika między dwoma uczonymi, będącymi zarazem świadomymi propagatorami humanizmu w Polsce, była ważnym świadectwem kształtowania się na rodzimych ziemiach teorii retorycznej oraz dojrzalej recepcji cycerianizmu⁴². Zaangażowanie w konflikt na pewien czas wstrzymało

³⁷ I. Zarębski, *Herbest Benedykt*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. IX/1, Wrocław–Warszawa–Kraków 1960, s. 434.

³⁸ *Ibidem*, s. 435.

³⁹ K. Mazurkiewicz, *Benedykt Herbest. Pedagog – organizator szkoły polskiej w XVI w. Kaznodzieja – misjonarz doby reformacji*, Poznań 1925, s. 140.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 147.

⁴¹ I. Zarębski, *op. cit.*, s. 435.

⁴² A. Werpachowska, *op. cit.*, s. 181.

działalność pisarską Górskiego. Dopiero z początkiem 1563 roku wydał on w Lipsku pracę pt. *Commentariorum artis dialecticae libri decem*⁴³. Było to obszerne studium z zakresu logiki, poruszające kwestię figur retorycznych, a zarazem przykład jego dojrzałej aktywności naukowej. Autor stworzył w nim zarys wiedzy o logice przeznaczony dla humanistów, uwzględniając metody i problematykę dyscyplin historycznych, retoryki oraz językoznawstwa⁴⁴. Jak zauważa Stefan Ziemiński, podręcznik Górskiego, poprzedzając założenia Franciszka Bacona, angielskiego filozofa i prawnika, twórcy nowożytnej metody naukowej opartej na eksperymencie oraz indukcji, skupił się na roli doświadczenia oraz badań nad związkami przyczynowymi eksperymentów empirycznych⁴⁵.

Jednocześnie uczoney, dzięki wpływom Stanisława Orzechowskiego, skupionego w tym czasie na żarliwej polemice religijnej z Andrzejem Fryczem Modrzewskim, sam zainteresował się tą formą pisarską. W 1563 roku wystąpił przeciw przywódcy unitarian polskich Grzegorzowi Pawłowi z Brzezin, prowadzącemu akcję wymierzoną przeciw Trójcy Świętej. Powstałe w tym czasie dziełko Górskiego ze względu na merytoryczne braki spotkało się z chłodną oceną środowiska literackiego, a sam autor, świadomy swych uchybień i zmęczony pracą akademicką, przygotowując się do planowanego od dłuższego czasu wyjazdu zagranicznego, pisał:

Dostarczą nam Włochy, dokąd obecnie wybieramy się do tej sprawy więcej wiedzy i czasu, tam i te i inne rzeczy postanowiliśmy sobie przyswoić i zdecydowaliśmy się nie tylko boskimi orzeczeniami i dogmatami katolickimi okazać bezbożność Grzegorza, lecz także nauką pogan i natury dowieść, że jest jeden Bóg w istności, potrójny w osobach⁴⁶.

Podjęcie przez uczonego decyzji o wyjeździe na studia do Italii wpisywało się w staropolski ideał pedagogiczny, a także związane było z dominującą w XVI stuleciu w Polsce kulturą humanistyczną⁴⁷. Należy podkreślić, że w tym okresie znaczenie wojaży zagranicznych wzrosło niewspółmiernie w stosunku do średniowiecza, które cechował przede wszystkim utylitaryzm religijny. Zgodnie z hasłami odrodzenia kwestią naczelną stało się odkrycie świata i człowieka, co przyczyniło się do zeświecczenia motywów peregrynacji. Podróżników zaczęła cechować ciekawość, chęć poznawania obcych urządzeń społecznych i politycznych, historii oraz zjawisk przyrody⁴⁸.

⁴³ K. Morawski, *Czasy zygmuntofskie...*, op. cit., s. 124.

⁴⁴ S. Ziemiński, *Jakub Górski jako logik i filozof*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1977, t. 22/3, s. 442.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ H. Barycz, *Pierwsza polemika religijna Jakuba Górskiego*, „Reformacja w Polsce” 1935, t. VI, s. 179.

⁴⁷ C. Backvis, *Szkice o kulturze staropolskiej*, tłum. M. Daszkiewicz, U. Dąbmska-Prokop et al., Warszawa 1975, s. 142.

⁴⁸ H. Dziechcińska, op. cit., s. 9.

W 1563 roku, po uzyskaniu zgody władz Akademii Krakowskiej, Jakub Górski wpisał się do metryki Uniwersytetu w Padwie⁴⁹. Ze względu na osobiste zainteresowania naukowe, dojrzały wiek, niewielkie zasoby pieniężne i zły stan zdrowia precyzyjnie określił swój program studiów. Początkowo uczęszczał na wykłady z teologii oraz filologii łacińskiej, które prowadzone były w tym czasie przez znanego licznej rzeszy polskich scholarów profesora Franciszka Robortella, ostatecznie skierował się jednak ku studiom prawniczym⁵⁰. Był to szczytowy okres świetności grupy polskiej, która w latach 1560–1570 osiągnęła tam swój maksymalny wymiar⁵¹. Zgodnie z najnowszymi badaniami Danuty Quirini-Popławskiej należy przyjąć, że liczba scholarów z ziem polskich w ciągu XVI wieku wynosiła 2590 słuchaczy, z czego około 1740 studentów immatrykulowało się do tamtejszej metryki w drugiej połowie XVI stulecia⁵². Większość z nich wywodziła się ze stanu szlacheckiego i zgodnie z przynależnością klasową oddawała się studiom prawniczym. Pojawili się tam między innymi przedstawiciele rodziny Myszkowskich, Maciejowskich, Tarnowskich czy Tęczyńskich⁵³. Ponadto, jak zaznacza Mieczysław Rokosz, polska młodzież rezydująca w tym okresie w Padwie cieszyła się sporym uznaniem włoskich profesorów i miała znaczny wpływ na życie uczelni⁵⁴.

Zgodnie z informacjami podanymi przez Stanisława Windakiewicza uczony przebywał tam aż do 1565 roku⁵⁵, albowiem w okresie tym przesłał do Karola Sygoniusza tłumaczenia fragmentów cycerońskich dokonane przez Piotra Nideckiego⁵⁶. Następnie przeniósł się do Rzymu, w którym 15 czerwca 1566 roku uzyskał stopień doktora obojga praw⁵⁷. Świadcami owej promocji byli: Andrzej Noskowski, bratanek biskupa płockiego, Jan Koniecpolski, Kasper Chudziński i Henryk Semplawski⁵⁸. Fakt ten podaje w wątpliwość jedynie Jan Fijałek. Uważa on, że z zachowanej korespondencji Górskiego ze Stanisławem Hozjuszem pochodzącej z 1568 roku, a dotyczącej starań o uzyskanie kanonii w kapitule

⁴⁹ L. Hajdukiewicz, *Historia nauki polskiej...*, op. cit., s. 195.

⁵⁰ K. Morawski, *Czasy zygmuntofskie...*, op. cit., s. 129.

⁵¹ S. Łempicki, *Manucjusze weneccy a Polska*, „Pamiętnik Literacki”, R. XXII–XXIII, s. 167–169.

⁵² D. Quirini-Popławska, *Studia Polaków w Uniwersytecie Padewskim w XV i XVI wieku. Stan badań oraz wstępne uwagi*, „Prace Komisji Środkowoeuropejskiej PAU” 2013, t. 13, s. 26–27.

⁵³ Ibidem, s. 27.

⁵⁴ M. Rokosz, *Wenecka oficyna Alda Manucjusza i Polska w orbicie jego wpływów*, Wrocław 1982, s. 271.

⁵⁵ S. Windakiewicz, *Padwa. Studium z dziejów cywilizacji polskiej*, Kraków 1891, s. 60.

⁵⁶ K. Morawski, *Czasy zygmuntofskie...*, op. cit., s. 130.

⁵⁷ L. Hajdukiewicz, *Historia nauki polskiej...*, op. cit., s. 195.

⁵⁸ H. Barycz, *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia (1440–1600)*, Kraków 1938, s. 162.

wrocławskiej⁵⁹, nie wynika jasno, iż wracając do Krakowa, uczony posiadał już stopień naukowy uzyskany w Italii⁶⁰.

W Wiecznym Mieście w 1567 roku Górski dołączył do orszaku kasztelana przemyskiego i późniejszego ambasadora polskiego w Hiszpanii w latach 1563–1569 Piotra Barzego, z którym udał się następnie do Neapolu⁶¹. Ze względu na koneksje dynastii Jagiellonów z Boną Sforzą od 1519 roku rezydowali tam na stałe dyplomaci polscy. Po śmierci monarchini ustanowiona została w mieście stała placówka dyplomatyczna. Jej organizacją zajął się sekretarz królewski Paweł Stempowski, a także Piotr Barzy⁶², któremu powierzona została misja odzyskania tak zwanych *sum neapolitańskich*, stanowiących spadek po matce Zygmunta Augusta⁶³. Jak pisze Gabriela Makowiecka w swej pracy *Po drogach polsko-hispańskich*, w wojażu tym oprócz Górskiego brali także udział dyplomaci Wojciech Kryski, Filip Owadowski i Mikołaj Sękowski⁶⁴.

Dalszy etap podróży stanowiła Genua, w której uczony poznał znanego teologa i biblistę Sykstusa ze Sieny. O innych szczegółach pobytu Górskiego w tym miejscu nie wiemy prawie nic⁶⁵. Jego peregrynacja po Europie zwieńczona została w 1567 roku wizytą w ultrakatolickiej Hiszpanii, będącej w owym czasie we władaniu króla Filipa II Habsburga.

Powróciwszy do kraju w drugiej połowie 1567 roku, Górski rozpoczął pracę na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Krakowskiego, a w 1571 roku powołany został przez zgromadzenie jurystów na stanowisko profesora na katedrze *novum iurum* na Wydziale Prawa⁶⁶. W okresie tym została mu również nadana przez biskupa Piotra Myszkowskiego kanonia katedralna w Płocku, po której z czasem pojawiły się wysokie godności kościelne. Lata 1578–1583 przyniosły mu kolejno archidiaconat gnieźnieński, kanonię krakowską oraz archiprezbiteriat kościoła Mariackiego w Krakowie⁶⁷.

W 1573 roku Jakub Górski sprawował urząd podkanclerzego w Akademii Krakowskiej, a rok później został jej rektorem, pełniąc tę godność ośmiokrotnie

⁵⁹ *Słownik polskich teologów katolickich*, op. cit., s. 567.

⁶⁰ J. Fijałek, *Szczegół z życia Jakóba Górskiego*, „Kwartalnik Historyczny” 1895, R. 9, s. 247.

⁶¹ D. Quirini-Popławska, *Bologna: Tappa o meta dei viaggi dei Polacchi in Italia nella seconda meta del secolo XVI*, [w:] *Laudatio Bononiae*, ed. K. Lewański, Bologna 1988, s. 298.

⁶² B. Nadolski, *Barzi (Barzy) Piotr*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 345.

⁶³ S. Kot, *Z dziejów propagandy polskiej w wieku XVI. Dyplomaci polscy w Neapolu*, Kraków 1928, s. 7.

⁶⁴ G. Makowiecka, *Po drogach polsko-hispańskich*, Kraków 1984, s. 58.

⁶⁵ K. Morawski, *Czasy zyguntowskie...*, op. cit., s. 130.

⁶⁶ L. Hajdukiewicz, *Historia nauki polskiej...*, op. cit., s. 195.

⁶⁷ H. Barycz, *Górski Jakub*, op. cit., s. 439.

aż do 1585 roku⁶⁸. Okres ten charakteryzował się jego znaczącym wpływem w organizacji uczelni. Świadomy palących potrzeby uniwersytetu, zadbał on przede wszystkim o wciągnięcie go w orbitę wpływów króla Stefana Batorego. Monarcha, doceniając energię oraz erudycję uczonego, wkrótce mianował go swym sekretarzem⁶⁹. Górski zmarł po długoletniej chorobie 17 czerwca 1585 roku w Krakowie. Został pochowany w katedrze na Wawelu.

Sylwetka Jakuba Górskiego oraz jego osiągnięcia na polu pedagogiczno-literackim skłaniają do zastanowienia się, w jaki sposób peregrynacje zagraniczne podjęte w latach 1563–1567 wpłynęły na jego dalsze życie oraz działalność.

Pobyty we Włoszech i w Hiszpanii to niezwykle ważny okres w biografii uczonego, odznaczający się wieloaspektowym oddziaływaniem. Jak uważa Dorota Żołądź-Strzelczyk, wyjazdy edukacyjne w XVI wieku obejmowały edukację szkolną, samokształcenie, praktykę oraz obserwacje czynione w ich trakcie⁷⁰. Elementy te znalazły odzwierciedlenie w wояażach zagranicznych Górskiego. Ich najbardziej wymiernym skutkiem było uzupełnienie wykształcenia uniwersyteckiego, sfinalizowane uzyskaniem stopnia doktora obojga praw. Jednocześnie ukształtowana została jego nowa formacja umysłowa, a ponadto miał szansę dokonania bezpośrednich spostrzeżeń na temat rozwijającego się życia kulturalnego, religijnego i politycznego na południu Europy.

Podróż do Italii, będącej kolebką renesansu oraz cieszącej się sławą najlepszych europejskich uczelni, umożliwiła uczonemu zapoznanie się z humanizmem pod okiem znakomitych mistrzów i przedstawicieli nowego kierunku, jak również z najnowszymi osiągnięciami naukowymi. Nie bez znaczenia okazały się także kontakty nawiązane w Padwie z rodakami pochodzącymi z najdoskonalszych rodów Rzeczypospolitej, do których zaliczyć możemy Jana Kochanowskiego, Andrzeja Petrycego Nideckiego oraz Jana Zamoyskiego, który pełnił w 1563 roku funkcję rektora wszechnicy padewskiej⁷¹. Wywodziła się stamtąd niemal cała elita intelektualna Polski, w rękach której spoczywał w późniejszym okresie los polityczny państwa⁷². Górski zawarł tam również znajomości z czołowymi włoskimi uczonymi, do których zaliczali się profesorowie Karol Sygoniusz z Bolonii, Franciszek Robortello, a także filolog Paweł Manucjusz⁷³. Szczególnie zażyła okazała się relacja z ostatnim z nich, która rozwinęła się w czasie pobytu

⁶⁸ Z. Pietrzyk, *Poczet rektorów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1400–2000*, Kraków 2000, s. 153.

⁶⁹ K. Morawski, *Jakub Górski...*, op. cit., s. 277.

⁷⁰ D. Żołądź-Strzelczyk, *Podróże edukacyjne w staropolskiej myśli pedagogicznej*, „Chocwanna” 1998, t. 2/11, s. 33.

⁷¹ A. Mączak, *Życie codzienne w podróżach po Europie w XVI i XVII wieku*, Warszawa 1980, s. 211.

⁷² T. Ulewicz, *Iter Romano-Italicum Polonorum, czyli o związkach umysłowo-kulturalnych Polski z Włochami w wiekach średnich i renesansie*, Kraków 1999, s. 190.

⁷³ K. Morawski, *Czasy zyguntowskie...*, op. cit., s.128.

w Rzymie. Polski uczoney, będąc w kręgu najbliższych przyjaciół Włocha, niejednokrotnie zabiegał u niego o protekcję dla swych rodaków, jak również wspierał go w żarliwej katolickiej działalności oraz w czasie problemów Manucjusza z patrycjatem rzymskim⁷⁴. Ich stosunki ochłodziły się już po powrocie Górskiego do kraju, jednak nadal chętnie słał on imię swego przyjaciela w murach Akademii Krakowskiej⁷⁵.

Obecność Polaka w Padwie była istotna również z innego powodu. Należy podkreślić, że w omawianym okresie tamtejszy uniwersytet stanowił jeden z najprężniej działających ośrodków naukowych na Półwyspie Apenińskim. Jak zaznacza Tadeusz Ulewicz, uczelnia ta, wobec schyłku znaczenia Akademii Krakowskiej, stała się neolatynistyczną wszechnicą młodych Sarmatów⁷⁶. Szczególnie w drugiej połowie XVI wieku budziła ona zachwyty wielkością idei, doskonałymi wykładami oraz postępowymi odkryciami naukowymi. Miasto wchodzące w skład Wenecji, słynące z perfekcyjnego systemu rządowego, doskonałej służby dyplomatycznej, sądownictwa, a także stabilności, czerpało wiele korzyści z tej zależności. Skupiający uwagę władz miejskich uniwersytet, wchodząc w fazę pełnego rozkwitu, przyjmował około 1000 studentów rocznie, również tych pochodzących z odległych krain geograficznych. Panująca swoboda wyznaniowa przyciągała nie tylko katolików, ale także innowierców⁷⁷. Powołany w 1517 roku urząd Reformatorów, składający się z senatorów weneckich, oraz specjalna polityka rządu nadzorowały kadrę profesorską oraz jej działalność w zakresie dydaktyki i pracy naukowej. Ponadto, dzięki funduszom państwowym sprowadzano do tamtejszej wszechnicy najznakomitszych przedstawicieli nauki z całej ówczesnej Europy⁷⁸. Czynniki te powodowały, że intelektualne znaczenie akademii padewskiej rosło, a prowadzone tam studia stały na najwyższym europejskim poziomie.

Obserwacja doskonale funkcjonującej włoskiej uczelni w znacznym stopniu kontrastowała ze stanem pewnego upadku, w jakim znajdowała się w omawianym okresie Akademia Krakowska. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy Górski planował przeniesienie na grunt polski zaobserwowanych obcych wzorców organizacyjnych, jednak potrzeba reorganizacji rodzimego uniwersytetu była widoczna niemal przez cały okres jego aktywności akademickiej. Już po powrocie do Rzeczypospolitej, w latach 1574–1579 dokonał reformy Wydziału Filozoficznego. Główna idea tej zmiany polegała na zastąpieniu ćwiczeń filozoficznych, obowiązujących dotąd przy egzaminach bakałarskich lub magisterskich, wykładami prowadzonymi zgodnie z obowiązującym prądem humanistycznym⁷⁹.

⁷⁴ S. Łempicki, op. cit., s. 168.

⁷⁵ M. Rokosz, op. cit., s. 273.

⁷⁶ T. Ulewicz, op. cit., s. 189.

⁷⁷ D. Żołądź-Strzelczyk, *Radzę pomknąć go dalej w świat...*, op. cit., s. 285.

⁷⁸ D. Quirini-Popławska, *Polscy doktorzy medycyny padewskiej wszechnicy*, [w:] *Pamięć wieków kształtuje potomność*, red. A. P. Bieś, B. Topij-Stempińska, Kraków 2010, s. 115.

⁷⁹ K. Morawski, *Jakub Górski...*, op. cit., s. 273.

Opcja ta dawała profesorom dużo większą swobodę w wyborze programu nauczania⁸⁰. Ponadto przyjęto nowsze podręczniki z zakresu fizyki, matematyki oraz gramatyki. W latach 1578–1580 po raz pierwszy w dziejach nauki Walenty Fontana, profesor astronomii, późniejszy wielokrotny rektor Uniwersytetu, zaczął systematycznie wykładać teorię Mikołaja Kopernika, co sprawiło, że uczelnia krakowska zaczęła dorównywać wszechnicom europejskim⁸¹.

Pewne spostrzeżenia dotyczące sposobu funkcjonowania uczelni uczony poczynił zapewne także w Rzymie, do którego przeniósł się, by kontynuować podjęte w Padwie studia prawnicze. Pobyt w tym ośrodku miał jednak dla Polaka kluczowe znaczenie z zupełnie innych względów. Z uwagi na wielowiekową tradycję polsko-włoskich kontaktów religijnych, politycznych i naukowych miasto to stanowiło ważny punkt podróży dla polskich peregrynantów, przyciągając przede wszystkim wartościami historycznymi oraz estetycznymi, w tym bogactwem sztuki starochrześcijańskiej i nowożytniej-renesansowej. Jego największymi skarbami pozostawały zachowane ruiny klasyczne, wszechobecne ślady tradycji, przypominające potęgę dawnej Romy, jak również miejsca religijnego kultu, groby pierwszych apostołów oraz wspaniałe uroczystości wielkopostne.

Jak zaznacza Henryk Barycz, w latach sześćdziesiątych XVI wieku wędrowki naukowe młodzieży z Rzeczypospolitej do Rzymu zasadniczo zmieniły swój charakter. Głównymi pobudkami peregrynacji stały się cele religijne, związane z odrodzeniem się i wewnętrzną konsolidacją katolicyzmu w Polsce⁸². To tam ukształtowało się pierwsze, a zarazem najznakomitsze pokolenie żarliwych misjonarzy, natchnionych kaznodziejów, jak choćby jezuita Jakub Wujek i Piotr Skarga, oraz pisarzy teologicznych, do których zaliczyć należy Stanisława Sokołowskiego⁸³.

Wieczne Miasto przestało być zatem ośrodkiem ułatwiającym karierę kościelną lub przypominającym świetność świata antycznego, a stało się centrum walki z innowiercami. Tętniące dotychczas uciechami życia doczesnego, pełne karnawałów i zabaw, przemieniło się w ośrodek odbudowy duchowej. Ten stan rzeczy wspomagała wszechwładna inkwizycja, która ogarnęła niemal wszystkie dziedziny życia, krępując wolność nauki, literatury i sztuki. Znalazło to odzwierciedlenie w coraz mniejszym napływie studentów świeckich do tamtejszej uczelni, a także pewnej marginalizacji nauk humanistycznych. Na dość wysokim poziomie stały w omawianym okresie studia prawnicze, które oprócz wiedzy teoretycznej zdobytej w Sapienzy dawały możliwość odbycia praktyki w papieskim trybunale zwanym Rotą⁸⁴.

⁸⁰ Idem, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego. Średnie wieki i odrodzenie*, t. 2, Kraków 1990, s. 282.

⁸¹ H. Barycz, *Uniwersytet Jagielloński w życiu narodu polskiego*, Warszawa 1948, s. 34.

⁸² H. Barycz, *Polacy na studiach w Rzymie...*, op. cit., s. 161–163.

⁸³ Ibidem, s. 158.

⁸⁴ D. Żołądź-Strzelczyk, *Radzę pomknąć go dalej w świat...*, op. cit., s. 282.

Wizyta w Rzymie, gdzie uczony w 1566 roku uzyskał godność doktora obojga praw, stała się momentem przełomowym, zmieniając jego dotychczasową postawę. Górski pod wpływem panującego prądu odnowy w Kościele z retora i typowego humanisty-literata przemienił się w gorliwego obrońcę spraw wiary katolickiej oraz działacza nowoczesnego typu⁸⁵. Wyrazem tej metamorfozy była jego późniejsza aktywność pisarska oraz duszpasterska. Zamknięty został w jego życiu okres zamięłowania do osiągnięć starożytności, a rozpoczął się etap kontrreformacyjny, którego podstawą stała się walka z herezją⁸⁶.

Następnym etapem podróży był Neapol, istotny dla Górskiego przede wszystkim ze względu na podjętą tam aktywność pisarską. Na życzenie Piotra Barzego i Pawła Stempowskiego przełożył z języka włoskiego niewielkich rozmiarów dzieło polityczne autorstwa Furiusza Fryderyka Cerioli pt. *Rada Pańska*⁸⁷. Po powrocie do kraju dokonał jego adaptacji, rozbudowując utwór o własne komentarze i odniesienia dotyczące sytuacji społeczno-politycznej w Rzeczypospolitej. Utwór skonstruowany został jako przewodnik dla monarchów, a jego główny temat stanowiła pochwała hiszpańskiej organizacji Królestwa Neapolu⁸⁸. W pierwotnym zamysle dzieło miało stanowić dar dla Zygmunta Augusta, założenia te pokrzyżowała jednak nagła śmierć króla w 1572 roku⁸⁹. *Rada Pańska* ukazała się dopiero w 1597 roku za sprawą wydawcy i sekretarza królewskiego Jana Januszewskiego, który był przyjacielem Górskiego z czasów studiów w Krakowie oraz Padwie⁹⁰. Dzieło, podobnie jak pierwowzór, składa się z czterech części⁹¹. W pierwszej uczony odniósł się do spraw państwowych i zawarł krótkie wprowadzenie definiujące radę królewską. Wymienił ponadto siedem grup zagadnień, które wymagają stworzenia konsyliów składających się ze specjalistów. W drugiej części podał walory umysłowe, jakimi powinna się odznaczać warstwa rządząca Rzeczypospolitej w XVI stuleciu⁹². W tym względzie Górski podkreślił nadrzędną wartość wykształcenia, znajomość historii, języków obcych, jak również dowcip⁹³. Do kwestii ważnych zaliczył ponadto znajomość cudzoziemskich kultur oraz rozwiązań architektonicznych, które miałyby później służyć unowocześnieniu budownictwa na ziemiach polskich. Uczony wysuwał wnioski płynące z obserwacji poczynionych w trakcie

⁸⁵ H. Barycz, *Polacy na studiach w Rzymie...*, op. cit., s. 163.

⁸⁶ Idem, *Pierwsza polemika religijna...*, op. cit., s. 179.

⁸⁷ Idem, *Polacy na studiach w Rzymie...*, op. cit., s. 18.

⁸⁸ C. Backvis, op. cit., s. 150.

⁸⁹ T. Zarębska, *Początki polskiego piśmiennictwa urbanistycznego*, Warszawa 1986, s. 129.

⁹⁰ K. Morawski, *Czasy zygmuntofskie...*, op. cit., s. 133.

⁹¹ D. Bylewska, „*Rada Pańska*” Jakuba Górskiego – *studium adaptacji. Zarys problematyki*, [w:] *Abychmy w ten przekład pilnie weźneli. Wobec tłumaczenia tekstów dawnych*, red. A. Bielak, Warszawa 2014, s. 66.

⁹² S. Ziemiński, op. cit., s. 453.

⁹³ C. Backvis, op. cit., s. 150.

peregrynacji po Europie, wzbogacając je posiadaniem wykształceniem. Sugerował, że każdy światły obywatel powinien poznać zasady funkcjonowania zagranicznych ośrodków miejskich, przyglądać się pałacom, kościołom, portom i rzekom, by potem dokonać porównania z tym, co zastanie w ojczyźnie, a co za tym idzie działać dla jej rozwoju⁹⁴. Ostatni fragment *Rady Pańskiej* stanowią zalecenia skierowane do monarchy w formie krótkich przestróg⁹⁵.

Późniejsza wizyta w Genui, o której nie mamy wielu informacji, jest warta zaznaczenia ze względu na zawartą tam przyjaźń z mistykiem religijnym Sykstusem ze Sieny. Zaowocowała ona wydaniem w 1569 roku w Krakowie niewielkiego utworu pt. *Index errorum aliquot... Thalmudici operis*. Autor skupił się w nim na omówieniu błędów zawartych w drugiej księdze *Talmudu*, które jego zdaniem uderzały w wiarę katolicką. Praca nie miała w gruncie rzeczy znaczenia naukowego, była jednak wyrazem postępującego skupienia na sprawach teologicznych. Ukazała ona również niechęć uczonego do innowierców, w tym przebywających w Polsce Żydów⁹⁶.

Jak zauważa Barycz, kończący cykl podróży pobyt Górskiego w Hiszpanii, stanowiącej jeden z głównych ośrodków kontrreformacji europejskiej, ostatecznie ugruntował go jako szermierza wiary katolickiej⁹⁷. Wpływ na ten stan rzeczy miała zapewne obserwacja życia politycznego i religijnego na Półwyspie Iberyjskim. Panujący w tym czasie Filip II Habsburg dążył do stworzenia monarchii absolutnej, wykorzystując w tym celu jezuitów, inkwizycję oraz podsycaną w społeczeństwie nietolerancję wobec innowierców. Dość skutecznie zwalczał on wszelką opozycję wymierzoną przeciw sobie i wierze katolickiej. Sam zresztą zaznaczał, iż wolałby nie panować wcale niż panować nad poddanymi innego wyznania⁹⁸. Uzewnętrziło się to w dewizie, że jedynie wiara katolicka gwarantuje bycie prawdziwym Hiszpanem⁹⁹. W polityce Habsburga niezwykle ważnym elementem była ścisła współpraca z Kościołem katolickim, który władca podporządkował sobie zupełnie, będąc wyłącznym dysponentem stanowisk duchownych¹⁰⁰. Czynniki te sprawiły, że w drugiej połowie XVI i na początku następnego stulecia znacznie wzrosła w Hiszpanii rola społeczna Kościoła, będącego źródłem awansu dla najniższych klas społecznych¹⁰¹. Jednocześnie po soborze trydenckim nastąpiły w jego organizacji gruntowne zmiany, za sprawą których wprowadzono jednolity i planowany nurt odnowy¹⁰².

⁹⁴ T. Zarębska, op. cit., s. 132.

⁹⁵ D. Bylewska, op. cit., s. 66.

⁹⁶ K. Morawski, *Jakub Górski...*, op. cit., s. 251.

⁹⁷ H. Barycz, *Górski Jakub*, op. cit., s. 439.

⁹⁸ M. Defourneaux, *Życie codzienne w Hiszpanii w wieku złotym*, tłum. E. Bąkowska, Warszawa 1968, s. 24.

⁹⁹ P. Vilar, *Historia Hiszpanii*, tłum. I. i R. Stemplowscy, Warszawa 1991, s. 31.

¹⁰⁰ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, Wrocław 2002, s. 162.

¹⁰¹ M. Defourneaux, op. cit., s. 91.

¹⁰² T. Miłkowski, P. Machcewicz, op. cit., s. 162.

Jak podaje Claude Backvis, w omawianym okresie, pomimo braku bezpośrednich kontaktów Rzeczypospolitej z Hiszpanią, panujący tam system polityczny (biurokratyczny absolutyzm monarszy) oraz stosunki religijne były szeroko komentowane w społeczeństwie polskim¹⁰³. Przeciwników odstraszał przede wszystkim brak cenionych w państwie Jagiellonów swobód obywatelskich, w tym wolności wyznania. Jakub Górski, mający możliwość osobistej obserwacji rozwiązań hiszpańskich, pozostał ich wiernym zwolennikiem. Wyrazem osobistych sympatii politycznych były sugestie zawarte w dziele pt. *Rada Pańska*, w którym podkreślił między innymi wady panującej w Polsce demokracji politycznej¹⁰⁴.

Pobyty w głównych ośrodkach ruchu kontrreformacyjnego odegrał kluczową rolę w życiu i poglądach Górskiego. Oprócz poszerzenia horyzontów umysłowych centra te zmieniły go także ideologicznie. Stał się przykładem przedstawiciela nowej, potrydenckiej epoki, dla którego teologia oraz kanonistyka stanowiły główne narzędzia w walce z innowiercami¹⁰⁵. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, iż po odbyciu studiów przyjął w ojczyźnie święcenia kapłańskie, a także zamierzał wstąpić do zakonu jezuitów, od czego został jednak odwiedziony przez przyjaciół. Od tej pory uczony poświęcił się zagadnieniom teologiczno-apologetycznym, których wyrazem były kolejne wydania w latach 1572–1583 tak zwanych *Prelekcji płockich*¹⁰⁶. Podejmowały one aktualne kwestie sporne w katedrze płockiej, a ponadto zawierały dwa dzieła dotyczące kontrowersji religijnych. Pierwsze z nich było polemiką skierowaną przeciw teozom arianina Krystiana Franckena dotyczącym unitarystycznego i racjonalistycznego stanowiska wobec Trójcy Świętej. Drugi utwór obejmował krytykę tezy wysuniętej przez teologów luterańskich, która odnosiła się do zamiarów stworzenia unii z Kościołem wschodnim. Dzięki zaangażowaniu w obronę wiary pisma te wkrótce rozszły się Górskiego w całym świecie katolickim¹⁰⁷. Jednocześnie działał on na polu pedagogiczno-reformatorycznym. Oprócz zmian wprowadzonych na Wydziale Filozoficznym doprowadził także do konfesjonalizacji Akademii Krakowskiej, co miało miejsce 19 grudnia 1578 roku. W trakcie uroczystości czterdziestu profesorów złożyło wyznanie wiary katolickiej, a ponadto wprowadzono zakaz kierowania uczelnią przez osoby świeckie¹⁰⁸.

Reasumując, wojaże zagraniczne stanowiły niezwykle ważny, choć w ograniczonym stopniu omówiony dotychczas w literaturze naukowej etap w życiu i działalności Jakuba Górskiego. Sam uczony podkreślił ich rolę, pisząc w *Radzie Pańskiej*:

¹⁰³ C. Backvis, op. cit., s. 150.

¹⁰⁴ Ibidem, s. 735.

¹⁰⁵ H. Barycz, *Pierwsza polemika religijna...*, op. cit., s. 179.

¹⁰⁶ Ibidem, s. 165.

¹⁰⁷ Idem, *Górski Jakub*, op. cit., s. 439.

¹⁰⁸ Idem, *Pierwsza polemika religijna...*, op. cit., s. 157.

[...] w każdej ziemi najdziesz co chwalić, najdziesz co ganić, czego możesz uczciwie i z pożytkiem naśladować, czego zaś uchodzić. To wszystko ten, który do ziem postronnych, upatrować i wszystkiemu dobrze przypatrować się ma. Co gdy uczyni, będzie jako on Ulysses, którego Homerus poeta stąd zaleca, iż wiele po świecie jeździł, wiele widział, z okrutnymi Cyklony w skale siadał i ich obyczajom się przypatrował. Wiele na tym, kto w cudzych stronach bywał: jeśli czujnie jeździ, wiele już ma nad domowego, który mało wie, mało widzi, bo ten i taki trudno ma być gotowy do porady, gdy potrzeba prędką przypadnie¹⁰⁹.

Poznane wartości kulturalne, osiągnięcia myśli i intelektu, zdobyta w czasie wędrówek formacja mentalna, oprócz uzyskanej godności doktora obojga praw, dały mu szansę bezpośredniej obserwacji życia kulturalnego, religijnego i politycznego, które rozwijało się na południu Europy. Zdobyte w trakcie peregrynacji doświadczenia zostały przeniesione na grunt polski, a ich ślady odnajdujemy zarówno w zmianie wyznawanych przez Górskiego wartości, jak i w jego twórczości literackiej i działaniach podjętych na rzecz Akademii Krakowskiej. Dążenia w tym zakresie podkreślił Władysław Madyda, który uważa, że polski uczyony dzięki nieustannej pracy oraz niezmordowanym wysiłkom trwającym dwadzieścia pięć lat torował drogę nowym prądom oraz ideałom wychowawczym¹¹⁰. Zaangażowanie w sprawy organizacyjno-pedagogiczne Alma Mater, a także aktywność reformatorska przyniosły mu powszechne uznanie, czego wyrazem było pełnienie aż ośmiokrotnie godności rektora. Potwierdza to również Wiktor Czermak, który podkreśla, że Górski, biegły w swym fachu, gruntownie czytany w literaturze retoryki i pracach teologicznych, umiał zastosować zdobyte w trakcie wędrówek zagranicznych kwalifikacje do potrzeb krajowych. Jednocześnie uznanie, jakie zdobył ze strony uczniów oraz profesorów, doprowadziło go do najwyższych szczytów akademickich¹¹¹.

FOREIGN TRAVELS AS AN IMPORTANT ELEMENT OF EDUCATION IN THE SIXTEENTH CENTURY ON THE EXAMPLE OF LIFE AND ACTIVITY OF JAKUB GÓRSKI

ABSTRACT

Mental upheaval caused by the influence of the Renaissance and the accompanying humanism brought an important change in the perception of the world and life, causing a reevaluation of existing cultural ideals, as well as increasing intellectual dynamism. Science began to be treated as a discipline serving utilitarian and cognitive purposes, which should shape a human being characterized by individualism, broad intellectual horizons and high moral qualifications.

¹⁰⁹ J. Górski, *Rada Pańska 1597*, wyd. W. Czermak, Kraków 1892, s. 78.

¹¹⁰ W. Madyda, op. cit., s. 493.

¹¹¹ J. Górski, op. cit., s.11.

The Old Polish period was characterized by an increase in interest in educational matters. Educational way of that time focused on specific values serving primarily the good of the homeland, and it included school education and education of the public. During that period, thorough education could be ensured by institutions such as university. The basis of academic education started to encompass subjects giving students an excellent view of the world and a thorough knowledge used in subsequent career. At the same time according to the prevailing humanist slogans there was a return to the sources, with an emphasis on teaching classical languages. It was also remembered about teaching the young behavior patterns appropriate to the godly man, based on the principles of ethics and honor. Complement for the education received on native soil was provided by non-school forms, which included educational trips to foreign faculties. In the Old Polish period, because of the widespread public interest in the pedagogical affairs, scientific voyages have become a hallmark of the era.

The purpose of this article is to present the life and scientific and educational work of Jacob Górski, an outstanding humanist, reformer, and eight-time rector of the Academy of Krakow, as well as defining the role of the pilgrimage of education as an essential element of the Old Polish canon of education in his later activities in the territories of the Polish Republic.

KEYWORDS

education in 16th century, foreign travels, Jakub Górski, University of Cracow, reform

BIBLIOGRAFIA

1. *Acta Rectoralia. Almae Universitatis Studii Cracoviensis*, ed. S. Estreicher, vol. 2: 1536–1580, Kraków 1909.
2. *Album Studiosorum Universitas Cracoviensis ab anno 1490 ad annum 1551*, ed. A. Chmiel, vol. 2, Cracoviae 1892.
3. Backvis C., *Szkice o kulturze staropolskiej*, tłum. M. Daszkiewicz, U. Dąmbska-Prokop et al., Warszawa 1975.
4. Barycz H., *Dzieje nauki polskiej w dobie Odrodzenia*, Warszawa 1957.
5. Barycz H., *Górski Jakub*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. K. Lepszy, t. VIII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1959–1960.
6. Barycz H., *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w okresie Odrodzenia*, Kraków 1935.
7. Barycz H., *Pierwsza polemika religijna Jakuba Górskiego*, „Reformacja w Polsce” 1935, t. VI.
8. Barycz H., *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia (1440–1600)*, Kraków 1938.
9. Barycz H., *Uniwersytet Jagielloński w życiu narodu polskiego*, Warszawa 1948.
10. Barycz H., *W blaskach epoki Odrodzenia*, Warszawa 1968.
11. Burckhardt J., *Kultura Odrodzenia we Włoszech. Próba ujęcia*, Warszawa 1961.
12. Bylewska D., „Rada Pańska” Jakuba Górskiego – studium adaptacji. *Zarys problematyki*, [w:] *Abychmy w ten przekład pilnie weźneli. Wobec tłumaczenia tekstów dawnych*, red. A. Bielak, Warszawa 2014.
13. Defourneaux M., *Życie codzienne w Hiszpanii w wieku złotym*, tłum. E. Bąkowska, Warszawa 1968.

14. Dziechcińska H., *O staropolskich dziennikach podróży*, Warszawa 1991.
15. *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764*, red. K. Lepszy, Kraków 1964.
16. Fijałek J., *Szczegół z życia Jakóba Górskiego*, „Kwartalnik Historyczny” 1895, R. 9.
17. Górski J., *De generibus dicendi liber, adolescenti dicendi studioso opus et utile et necessarium*, Kraków 1559.
18. Górski J., *Rada Pańska 1597*, wyd. W. Czermak, Kraków 1892.
19. Hajdukiewicz L., *Historia nauki polskiej. Dokumentacja bio-bibliograficzna. Indeks biograficzny*, red. B. Suchodolski, t. VI, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974.
20. Hajdukiewicz L., *Krakowska szkoła katedralna*, [w:] *Studia do dziejów Wawelu*, red. J. Szablowski, t. 1, Kraków 1955.
21. Korytkowski J., *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, t. II, Gniezno 1883.
22. Kot S., *Historia wychowania*, t. 1, Warszawa 2010.
23. Kot S., *Z dziejów propagandy polskiej w wieku XVI. Dyplomaci polscy w Neapolu*, Kraków 1928.
24. *Liber diligentiarum Facultatis Artisticae Universitatis Cracoviensis (1487–1563)*, [w:] *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*, red. W. Wisłocki, t. 4, Cracovie 1886.
25. Łempicki S., *Manucjusze weneccy a Polska*, „Pamiętnik Literacki”, R. XXII–XXIII.
26. Madyda W., *Jakub Górski, filolog-humanista w Akademii Krakowskiej w XVI wieku*, „Meander. Miesięcznik poświęcony kulturze świata starożytnego” 1964, nr 19.
27. Makowiecka G., *Po drogach polsko-hiszpańskich*, Kraków 1984.
28. Mazurkiewicz K., *Benedykt Herbest. Pedagog – organizator szkoły polskiej w XVI w. Kalendarz – misjonarz doby reformacji*, Poznań 1925.
29. Mączak A., *Życie codzienne w podróżach po Europie w XVI i XVII wieku*, Warszawa 1980.
30. Miłkowski T., Machcewicz P., *Historia Hiszpanii*, Wrocław 2002.
31. Morawski K., *Czasy zygmuntofskie na tle prądów Odrodzenia*, Warszawa 1922.
32. Morawski K., *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego. Średnie wieki i odrodzenie*, t. 2, Kraków 1990.
33. Morawski K., *Jakub Górski: jego życie i dzieła*, Kraków 1892.
34. Nadolski B., *Barzi (Barzy) Piotr*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935.
35. Pietrzyk Z., *Poczet rektorów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1400–2000*, Kraków 2000.
36. Quirini-Popławska D., *Bologna: Tappa o meta dei viaggi dei Polacchi in Italia nella seconda meta del secolo XVI*, [w:] *Laudatio Bononiae*, ed. K. Lewański, Bologna 1988.
37. Quirini-Popławska D., *Polscy doktorzy medycyny padewskiej wszechnicy*, [w:] *Pamięć wieków kształtuje potomność*, red. A. P. Bieś, B. Topij-Stempińska, Kraków 2010.
38. Quirini-Popławska D., *Studia Polaków w Uniwersytecie Padewskim w XV i XVI wieku. Stan badań oraz wstępne uwagi*, „Prace Komisji Środkowoeuropejskiej PAU” 2013, t. 13.
39. Rokosz M., *Wenecka oficyna Alda Manucjusza i Polska w orbicie jego wpływów*, Wrocław 1982.
40. Sapir E., *Kultura, język, osobowość*, Warszawa 1978.
41. *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981.
42. *Statuta sec non Liber Promotionum philosophorum ordinis in Universitate Studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849*, ed. J. Muczkowski, Cracoviae 1849.
43. Ulewicz T., *Iter Romano-Italicum Polonorum, czyli o związkach umysłowo-kulturalnych Polski z Włochami w wiekach średnich i renesansie*, Kraków 1999.
44. Vilar P., *Historia Hiszpanii*, tłum. I. i R. Stemplowscy, Warszawa 1991.

45. Werpachowska A., *Jakub Górski i Benedykt Herbst – dwie koncepcje w XVI-wiecznej teorii retorycznej*, „Pamiętnik Literacki” 1986, t. 77/2.
46. Windakiewicz S., *Padwa. Studium z dziejów cywilizacji polskiej*, Kraków 1891.
47. Zarębska T., *Początki polskiego piśmiennictwa urbanistycznego*, Warszawa 1986.
48. Zarębski I., *Herbst Benedykt*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. IX/1, Wrocław-Warszawa-Kraków 1960.
49. Ziemiński S., *Jakub Górski jako logik i filozof*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1977, t. 22/3.
50. Żołądź D., *Ideale edukacyjne doby staropolskiej*, Warszawa-Poznań 1990.
51. Żołądź-Strzelczyk D., *Podróże edukacyjne w staropolskiej myśli pedagogicznej*, „Choczwanna” 1998, t. 2/11.
52. Żołądź-Strzelczyk D., *Radzę pomknąć go dalej w świat, do Włoch aby i pierwsze studia przepolerował. Wyjazdy młodych do Italii w staropolskiej teorii i praktyce edukacyjnej*, [w:] *Iter italicum*, red. M. Wrześniak, Warszawa 2011.